

Ըզկուսութեանն այսք փրթիթ
կորուսանեն ի ծիծաղ .
Թերթ մի անկաւ ի հոգւոյն
ի հեշտութեան յայն ժամուն :

Այսպէս երազ եւ թեթեւ
էն երկրածին բերկրութիւնք ,
Քան ըզգարնան շոյտ ըզթեւ ,
Եւ ոչ բերող զայն ծաղկունք .
Այլ զերդ տաղտուկ ինչ աշուն
Որ ձրգէ հետս սին տերեւս ,
Կընծիուն եւ խորշքս թողուն
Եւ յանարօր ցաւոց դէմս .
Ակօսք՝ որ ոչ տան բողբոջ
Բայց խայթըս՝ փուշ ի հոգւոջ :

Մեք այլ բնութեան յայս չըրջմունս
Եւ ի բերկրեալ սըրտից կիրս ,
Թէ ի նոցին յեղյեղմունս
Հեշտից ի հեշտ ցանգ խընդիրս ,
Եւ թէ ի մերթն յափրութեան
Ի վայելից անփոփոխ ,
Որպէս ի ջերս ամարան
Բնութիւն՝ յերկնից ցանգ արփող ,
Մեք՝ ոյց վայելք են լոկ ցաւք ,
Գիտեմք՝ հեշտից եւս են դաւք :

Մեք որ վըշտաց ի ստուերին
Հայիմք յայլոց ի բերկրանս՝ —
Չերդ ի մըթան անդ հիւղին
Աղքատ նըստեալ ի տուայտանս ,
Եւ ընդդէմ յաչս իւր ցոլան
Վառ ջաճք զրացւոյ իւր ճոխին , —
Եւ աստուած՝ բարձր եւս սլանան
Աչքս ուր կարծի Տէրունին .
Եւ ասեմք . Այսք ի ներկայ ,
Բայց մեք՝ լիցուք , ոհ , ի նայ :

Ի նա՛ , ի նա , ցանդ ի նայ ,
Ի նա՛ մեր սիրտք , ի նա բիբ
Ի նա որ ոչն յամենայ
Տալ եւ զանուշ զերդ տըտիպ .
Որ եւ ընդ քօղ արտասուաց
Չողոյս դիտէ մեր ըզվէրս ,
Գիտէ քանի՛ խորագգաց ,
Քանի՛ ճընշեալ հեծք ի ներս ,
Եւ յանմըռունչ մերս ի սուգ
Ո՛ր հուր ի սիրտ եւ ձօն խունկ . . .

Որ ոչ զոր ետ մեզ բաժակ
Պիղծ եւ խառնակ համարի
Չի արտասուաց ջերմ կայլակ
Յումպսն անդ յաչաց մեր թորի .
Որ ետ՝ զիտէ զինչ ըզգան
Սիրտ սիրելիաց իւր ուշով ,
Չինչ հառաչանքն ասեն բան ,
Չինչ աղեկէղն անդ վըրդով .

Չինչ զանձկաւոյն տալ զանուն
Մինչ շուրջ թափուր կայ անհուն . . .

Ի նա՛ , ոհ սիրտ իմ , ի նայ ,
Ի նա եւեթ յուսասցուք ,
Ի նա որ քեզն ի մերձ կայ ,
Չինչ թէ հեռի մահացուք .
Որ հրամայեաց թէ « Կըրեա »
Ո՛չ ասացէ եւ « Խընդա » .
Յերկիր ասաց զառաջին ,
Չմիւսն ասացէ քեզ յերկին .
Ժուժեաց աստ սիրտ իմ ժուժեա ,
Չի զուարթ լիցիս անդ ուր նա :

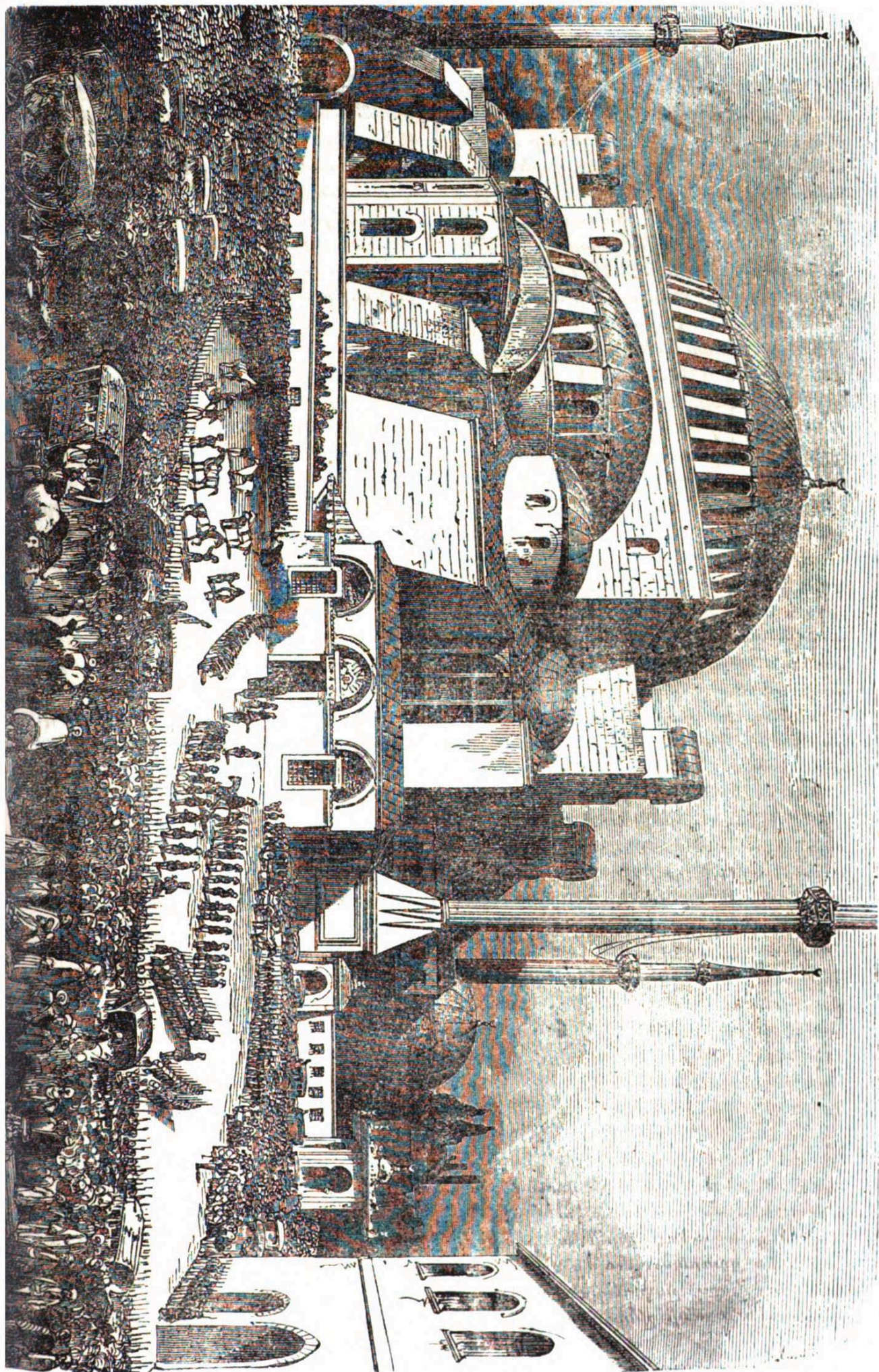
Հ . Խ . Գ .

ԱՇԽԱՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Կոստանդնուպոլսոյ Այա-Սոփիա եկեղեցին :

Երբոր չորրորդ դարուն ատենները
արեւելեան կայսերութիւնը ձեւացաւ , և
մայրաքաղաքն ալ Նիւքանդիոն եղաւ ,
մեծն Կոստանդիանոս տաճար մը շինեց
'ի պատիւ պաշտաման քրիստոնէական
կրօնից՝ որուն պաշտպանն էր , և ընծայեց
զայն աստուածային իմաստութեան ու
կոչեց Սբեդան Իմաստութեան կամ Այա-
Սոփիա : Բայց տասուիրէք տարի ետեւ
երկրաշարժէ մը փլէլով՝ Կոստանդ որ-
դին նորէն շինեց զայն աւելի մեծ ու
ընդարձակ . անկէ հարիւր տարի վերջը
արիանոսներն այրեցին . և Սիւրդոս ու
Նիկադէոս կայսերք նորէն շինեցին
Յուստինիանոսի ժամանակն բոլորովին
աւերակ դարձաւ , ուստի կայսրը նորէն
շինեց 532ին . նոյն ժամանակէն 'ի վեր
այնչափ հրկիզութեանց ու երկրին սա-
սանութեանց մէջ՝ երբեմն երբեմն նո-
րոգութեամբ անխախտ մնաց , ու մինչև
մեր օրերը հասաւ :

1 Մեր պատմագրաց մէջ կը յիշատակուի թէ
Քրիստոսի 991 թուականին ատենները՝ Վասիլ
կայսեր իշխանութեանը ժամանակ , ահաւոր եր-
կրաշարժով մը Այա-Սոփիայի տաճարը մեծ ա-
ւերմունք կրեց , ու գրեթէ անգարմանելի տե-
պուած պատառուածներ . « Վասիլ որոյ բազում
ջան եղև , կ'ըսէ Ասողիկ , արհեստաւոր ճարտո-
րացն Յունաց առ 'ի վերստին նորոգել » . այլ անդ
գիպեալ ճարտարապետին հայոց Տրդատայ քա-
րապործի՝ տայ զօրինակ շինուածոյն իմաստուն
հանձարով , պատրաստեալ զկազապարս կազմու-
ածոյն , և սկզբնաւորեալ զշինելն , որ և գեղեցիկ-
պէս շինեցաւ պայծառ քան զառաջինն » :



Յուստինիանոս, որ հասարակաց խեղճութեանց ատենն ալ միշտ փառաւոր շէնքեր շինեւին ետ չէր կենար, առատաձեռն լիութեամբ ոսկի գործածեց, ջանալով որ որչափ կարելի է Ղ.յա-Սոփիան մեծագործ ու փառաւոր շէնք մը ըլլայ: Լ'մբողջ շէնքին կատարումը հինգ տարի քչեց, այսինքն 532ն սկսաւ 537ն լմնցաւ. իսկ ճարտարապետներն էին Ղ.րտեմիոս և Իսիդորոս: Լ'րտաքին տեսքը քառակուսի ձևի վրայ է, երկայնութիւնն է 270 ոտք, իսկ լայնութիւնը 240: Ղախաւոր երկու կամարակապ և սիւնազարդ դահլիճներէ ձևացած է, որոնցմէ մէկը գետնայարկը կը տանի, իսկ մէկալը վերնագոյն դահլիճները կը հանէ: Լ'նդհանուր արտաքին տեսքը անհէթեթ ու անզարդ բան մը կ'երևայ, և զարդ տուող բան մը կայ նէ գմբէթն է, որուն բարձրութիւնը 180 ոտք է ու լայնութիւնը 100, և մէյմըն ալ չորս որմակալներն՝ որոնք զայն հաստատուն կը բռնեն: Լ'երևայ թէ ճարտարապետները բոլոր իրենց հանձարը և մեծագործ կայսեր հարստութիւնը գործածեր են եկեղեցւոյն ներսի կողմը զարդարելու: Լ'երս մտնելու համար նախ չորս պղնձէ ոսկեզօծ դռներէ պէտք է անցնիլ, որոնց առջև երեսունուերկու ոտք լայնութեամբ դահլիճ մը կայ, որն որ ամբողջ եկեղեցւոյն ստորին կողմը բռնած է. վերջը պէտք է նոյնպէս ուրիշ եօթը պղնձէ դռներէ անցնիլ, որոնց վրայ դարձեալ ուրիշ դահլիճ մը կայ, վերջապէս ժամուն մէջտեղը հասնելու համար դեռ պէտք է դարձեալ պղնձէ ինը դռներէ անցնիլ: Լ'ամուն ներքին ընդհանուր ձևը յունական խաչաձև է, ինչպէս քիչ շատ նոյն ձևի վրայ շինուած են ընդհանրապէս հին եկեղեցիները: Լ'նմիջապէս մէջտեղը չորս կամարաձև յարկերու վրայ կեցած է գմբէթը, իսկ այս կամարաձևներուն հաստատութիւն տուողներն են չորս քառակուսի սիւներ չափաւոր բարձրութեամբ, և երկայնութիւննին քառասունըթօթը ոտք է:

Լ'յս շէնքս չափաւորապէս համեմատութիւն ունի շինուածքին մէջ, և

թէպէտ հիմակուան ճարտարապետութեան հետ բաղդատելով՝ արուեստի մեծ պակասութիւնք կը տեսնուին, բայց իրեն հնութեանը համար մեծ յարգ ունի: Լ'մենէն առաջ այս շէնքին վրայ տեսնուեցաւ քառակուսեաց ու դնտաձևներու համեմատութիւն մը, և անկէ վերջը նոյն ձևի վրայ շինուած եկեղեցիներու նախագաղափար եղաւ: Լ'նչպէս որ գիտուն մարդ մը կ'ըսէ, ըստ ինքեան գեղեցիկ մտածութիւն է յունական խաչաձև ժամու մը վրայ գրմբէթ բարձրացընելը, և այդպիսի մտածութիւն մը հանձարաւոր մտքերէ մինակ առաջ կրնայ գալ. բայց գործարութիւնը դեռ այն միջոցը դժուարին էր, և մէկէն չէր կրնար կատարելագործութիւնը ունենալ: Իրաւ Ղ.յա-Սոփիայէն վերջը շինուած շատ եկեղեցիներ կան որ ճարտարապետական արուեստին վերաբերեալ շատ բանի վրէժը կը գերազանցեն, սակայն քիչ են. նոնք որ կարենան իրեն հաւասարիլ բազմազան ճոխութեան նկատմամբ, որով կարծես թէ կերպով մը կը ճմարտի նոյն ատենի Յոյն պատմագրաց այս շէնքին վրայ ունեցած չափազանց մտածութիւնները, որոնք ամենայն կը բարձրացընեն զանիկայ. կ'արդարանայ դարձեալ Յուստինիանոսի փառասիրութիւնը և ցուած ան խօսքը, որ երբոր առաջին անգամ տաճարին մէջ մտաւ, ըսաւ:

“ Յաղթեցի քեզի, ո՛վ Սողոմոն ”:

Լ'մբողջ վրայի յարկը լայն քարերէ շինուած է, որով և ամենեւին փայտ չգործածուեցաւ, և պատճառը կրակին վախը եղաւ, որ ինչպէս մեր օրերը, ասանկ նոյն ատենէն սկսած էր Սոստանդնուպոլսոյ ահաւոր հարուած մը ըլլալ: Գմբէթը ճերմակ ու ծակոտկէն աղիւսով մը շինեցին, որուն թեթեւութիւնը մեր գործածածէն հինգ անգամ աւելի էր, և զոր մեծ ծախքով Տուղոս կըղզւոյն մէջ պատրաստել տուեր էին: Ենքին քարերը և աղիւսը իրարու հետ միացընելու համար՝ կրի ու կուպրի տեղ հալեցուցած կապար թափելով գմբէթին զարմանալի ամրութիւն

մը տուին : Եկեղեցւոյն ներսի դին գործածուած նիւթոց մէջ ամենէն հասարակը՝ աղնուագոյն ու սակաւագիւտ քարինք էին . իսկ սիւները յասպիս , պորփիւր , լիւսալիոյ կանաչ ու Եգիպտոսի կրանիթ քարերէ ձեւացած էին : Խնչուան մեր օրերը կը տեսնուին եկեղեցւոյն արեւելեան ու արեւմտեան ծայրերը ութ պորփիւր սիւներ , զորս Սարկիա անունով հռովմայեցի այրի կին մը (Յուստինիանոսի ընծայեր էր . և որոնք երկաթի շրջանակներով կապկըպած են՝ որպէս զի երկրաշարժի ատեն չկործանին : Իսկ որմերուն վրայ ագուցուած էին գաղտակուր , ակատ , սարգիոն , և ուրիշ անգիւտ քարեր . պարապ մնացած տեղերն ալ ոսկեղէն արձաններով ու միւսինն նկարներով զարդարուած էին :

() Եւստանդնուպոլիսը գըրաւելով (29 մայիս , 1453) Սյա-Սոփիա եկեղեցին ուրիշ շատ շէնքերուն պէս հիմնայատակ չեղաւ : Վրիստոնէից գլխաւոր եկեղեցին՝ Տաճկաց գլխաւոր մզկիթը եղաւ , ու Սէհէմմէտ Բ իր կրօնից պատուիրած աղօթքը մատուցանելով՝ շնորհակալ եղաւ Ստոյծոյ այն տեղւոյն մէջ , ուր նախործաց օրը երկնային օգնութիւնը խնդրեր էր իր անձին ու մայրաքաղաքին համար քրիստոնէից վերջին կայսրը Կոստանդին Լալէոլոգ : — (Յուստինիանոսի շինած մայր եկեղեցին՝ մզկիթի մը յարմարընելու համար շատ փոփոխութիւնք ընել հարկ չեղաւ : Ղարսի կողմը չորս Բարէ կամաշտարակներ շինեցին () Եւստանդնուք , թեթեւ և հաճոյական ճարտարապետութեամբ , որոնց վրայէն Բալէզիէն բարձր և նուագաւոր ձայնով Տաճկները աղօթքի կը հրաւիրեն : Իսկ եկեղեցւոյն ներսի կողմը աւելի կերպարանափոխութիւն ունեցաւ : () Եւստանդնուք , որոնց կրօնքը պատկերաց տրուած յարգութիւնը կը դատապարտէ , Սյա-Սոփիայի մէջ գտնուած նըկարները կամ բոլորովին անհետացուցին , և կամ կրով ծեփեցին : Սյապիսի ընդհանուր աւերմանէ մը ազատած քանի մը նկարք , կամ աւելի լաւ ըսենք ,

նկարներու կտորուանք , ինչուան մեր օրերը մնացած ըլլալով , անոնց յարգը և կորստեան ցաւը աւելի մեծ կ'ըլլայ : Խնչուան հիմա կը տեսնուի Ստոյծածոնայ պատկեր մը , աթուռի վրայ նստած , որ իր ծնգացը վրայ բռնած է զմանուկն (Յիսուս , երկու կողմերնին մէյմէկ թեւատարած զուարթունք , և վերն ալ այլ և այլ սրբոց և սրովնէից գլուխներ : Վրիստոսի տեառն մերոյ պատկերք մ'ալ կայ , որն որ կ'օրհնէ իրեն ոտիցը առջև ընկած կայսր մը : Ուրիշ այլ և այլ քրիստոնէութե յիշատակք ալ կը տեսնուին , մասնաւորապէս քարեղէն աւազաններ , զորոնք (Յոնք իրենց եկեղեցեացը քով կը դնէին , որպէս զի մանողներն աչուրնին լուան . առնոցմէ մէկուն վրայ ինչուան հիմա կը կարդացուին յոյն լեզուով այս խօսքերս .

« Լուս Կանօրէնո-Թի-Նար Բի Բայն Կալս » : Եկեղեցւոյն հին աւագ խորանին տեղ խորշ մը շինած են () Եւստանդնուք , երեսը դէպ 'ի Սեքքէ և Սեփինէ դարձուցած . անոր մէջ է զուրանը , և առջևը երկու կանթեղք որ միշտ կը վառին . չորս կողմը այլ և այլ խորհրդաւոր խօսքեր փորագրած . բոլոր եկեղեցւոյն յատակն ալ տաճկական գորգերով զարդարուած է : — Հոն թաղուած են () Եւստանդնուք թագաւորաց մէջէն շատը , և Սուլթան Սիւլէյմանի որդին Սուրատ իր 120 զաւկներով :

Սեր հոս դրած պատկերը՝ Սյա-Սոփիայի վերջին նորոգութեանը համար եղած հանդէսը կրներկայացնէ : Սուլթան Սյուսուլ-Սէճիտ , որ ժողովրդոց բարօրութեանը համար ունեցած փութոյն հետ՝ արուեստից սէրն ալ միացուցած է , Կոստանդնուպոլսոյ թէ իր հնութեամբը և թէ պատուականութեամբ պարծանք ընող այսպիսի շէնքի մը նորոգութիւնը՝ անուանի Կոսսաթի ճարտարապետին յանձնեց . և երբոր 1849ին շէնքը լմնցաւ , թագաւորը բոլոր աւագանոյն հետ մէկտեղ յուլիսի 13ին հանդիսաւոր առաջին մուտքը ըրաւ՝ իր կրօնիցը պատուիրած մաղթանքը մատուցանելու :